

Scripta manent
Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött
Gerics József professzor tiszteletére
Szerkesztette: Draskóczy István
Budapest, 1994. 266 p.

Az utóbbi másfél évtizedben Magyarországon is feléledni látszik a nagy múlttal rendelkező emlékkönyv-kiadás. Kezdetben csak néhány példányt számláló gépi-ratos tanszéki kiadványok köszöntötték a jubiláló professzorokat, vezető kutatókat, napjainkban viszont már szép kivitelű, az emlékkönyv „műfájának” mindenben megfelelő (az ünnepelt arcképét, munkásságának bibliográfiáját tartalmazó) köteteket jelentetnek meg az egyes tudományos műhelyek. Az e helyen ismertetésre kerülő munka Gerics Józsefet, a budapesti tudományegyetem professzorát, közép-korász- és levéltáros generációk tudós nevelőjét köszönti, többségében egykori tanítványai írásaiival, de néhány professzortársa is (mint Kristó Gyula Szegedről) a kötet lapjain fejezi ki nagyrabecsülését a 60. életévét betöltött tudós iránt.

Bertényi Iván rövid, az ünnepelt mesterét, Kumorovitz L. Bernátot is megidéző köszöntője (*Gerics professzor*, 9. p.) után elsőként Nagy Balázs tanulmányát (*Szerzetesi reformok és szerzetesi életmód a 10. század végi Angliában*, 11–25. p.) olvashatjuk. A szerző Aelfric apát *Colloquium* című latin nyelvű, egyfajta szerzetesek számára készült „társalgási zsebkönyve” alapján ad részletes bemutatást a szigetország kolostorainak életéről. Sz. Jónás Ilona dolgozatában (*A lovag kardja*, 27–33. p.) a kardról mint a középkor első számú lovagi fegyveréről, illetve annak szimbolikus szerepéről értekezik. A kötet következő tanulmánya (Érszegi Géza: *Ég és föld királynője, Mária*, 35–45. p.) már magyar középkori témát érint. A szerző a források gondos elemzésével mutatja be Szent István király Mária-tiszteletét, nem tartva elképzelhetetlennek, hogy az államalapító uralkodása végén a királynőként tisztelt Istenanyának ajánlotta fel Magyarországot. Székely György dolgozata (*I. László király viszonya a német és a lengyel irányzatokhoz*, 47–55. p.) a XI. század végének magyar külpolitikáját vizsgálja regionális összefüggéseiben.

A következő két írás a magyar krónikairadalom — Gerics József egyik fő kutatási területe — problémáit boncolgatja. Kristó Gyula (*A 101. fejezet szövegpárhuzamai*, 57–61. p.) egy adott gestaszakasz keletkezési idejéről folytatott stfluskritikai és tartalmi vizsgálatait mutatja be, arra a megállapításra jutva, miszerint az 1060-as években lezajló magyar–cseh összecsapásról tudósító caput „jelenlegi szövege II. Géza korában keletkezett, de egy ennél korábbi textus elemeit is őrzi”. Bollók János *Ladislau*s c. dolgozatában (63–73. p.) a krónikaszerkesztményben található László-névetimológia részletekbe menő elemzéséből többek között a krónikaíró görög

nyelvtudására, illetve Hérodotosz-ismeretére következett. Bollók fontos megállapításokat tesz még a krónika és a László-legenda egymáshoz való időbeli viszonyával kapcsolatban is, az előbbi elsődlegességét hangsúlyozva.

Török Józsefnek az egyik legrégebb szertartáskönyvünk forrásaira vonatkozó tanulmánya (*Szemponatok a Pray-kódex liturgikus szövegeinek vizsgálatához*, 75–79. p.) után három, a XIII. századi magyar történetre vonatkozó írás következik. Veszprémy László a Gertrúd királyné 1213. évi meggyilkolásáról tudósító nyugati forráshelyeket elemezve állapítja meg, hogy a királyné kerítőnői szerepét — amelyet a XIV. századi krónikás hangsúlyozott — már az előző század végén említették külföldi küttők, olykor pontos jogi keretbe foglalva tevékenységét (*A Gertrúd királyné kerítői szerepéről kialakult legenda jogi háttéréről*, 81–84. p.). Zsoldos Attila cikkében (*Néhány adat a várjobbágság létszámának kérdéséhez*, 85–94. p.) főként a XIII. századi forrásanyag tanúságát segítségül hívva jut arra a megállapításra, hogy „az 1270-es évek összes várszervezetében élő várjobbágság együttes létszámát néhány ezer főnél többre nem becsülhetjük ... ennek alapján kétségesnek látszik, hogy a 13–14. század kis- és középbirtokos nemességének közismerten tömeges voltát a várjobbágság bármi módon nemességre jutásával lehetne magyarázni”. Solymosi László tanulmányában pedig a terragium néven ismert, 12 dénár értékű költözési illeték korai történetéről, a földbérhez (collecta, census) való viszonyáról kaphatunk képet (*Költözési illeték a 13–14. századi Magyarországon*, 95–104. p.).

Bertényi Iván cikkében a korábbi kutatás számos tételét helyesbítve állapítja meg, hogy a „flaveus”, „flavus” melléknevek a XIV–XV. századi magyar heraldikában kék, míg a „croceus” arany, illetve sárga jelentést hordoztak (*A kék és az arany heraldikai mázák megnevezése középkori latin nyelvű címeres leveleinkben*, 105–110. p.). Az emlékkönyv XV. századi történelemre vonatkozó dolgozatainak sorát Ladányi Erzsébet *Zsigmond törvényhozása és a városok 1405-ben* című tanulmánya (111–115. p.) nyitja meg, amelynek legfontosabb új megállapítása az, hogy az 1405. évi városi dekrétum a királyi tanács olyan ülésén keletkezett, amelyen a városok nunciussai és legatusai is jelen voltak. Ez a tény rögtön a német birodalmi Städtetag-okhoz hasonlítja a magyarországi törvényhozás ezen aktusát. Ágoston Gábor cikke az oszmán-törökök kisázsiai ellenfelének, a karamán bégységnek az európai hatalmakkal való kapcsolatait vázolja, elutasítva a karamán-magyar kapcsolatok kezdetének 1428-ra való helyezését. A szerző meggyőzően mutatja ki a karamán diverzió mindenkori befolyását a törökök politikájára, s így jut arra a megállapításra, hogy a drinápolyi, illetve váradi béke (1444) magyarokra nézve kedvező feltételei nagyban az oszmánok akkori kisázsiai nehézségeinek tudhatóak be (*Karamánia és az oszmánellenes keresztény diplomácia a 15. század első*

felében, 115–124. p.). A kötet szerkesztőjének, Draskóczy Istvánnak a tanulmánya a Zsigmondtól Mátyásig Erdélyben működő itáliai pénzemberek karrierjét mutatja be. Részletekbe menően ábrázolja az olaszok magyarországi és erdélyi kapcsolatait a középnemességhez, a szász polgársághoz, Ozorai Pipóhoz, illetve a későbbi évek meghatározó főembereihez: Hunyadihoz és Újlaki Miklóshoz. Baldi Mátyás, Antonius Zati, Cristoforus Italicus és társaik főleg a só- és pénzügyigazgatásban vittek vezető szerepet, s fő támogatójuk fia, Mátyás már csak néhány idős képviselőjük segítségével számíthatott (*Olaszok a 15. századi Erdélyben*, 125–135. p.) Benkő Elek régészeti és művészettörténeti indíttatású dolgozata pedig a váradi bronzöntés középkori történetét követi nyomon a XII. századtól egészen Fráter György koráig, számos helyen módosítva a még Balogh Jolán nevéhez köthető megállapításokat. A szerző egyébként egy kisebb harangcorpus összeállítását is elvégezte (*Késő középkori bronzöntő műhely Nagyváradon*, 137–145. p.). A kötet középkori részének utolsó tanulmánya Kubinyi András tollából származik (*Mátyás király és a magyar püspökök*, 147–164. p.). Kubinyi célja a rendszeren 2 érsekből és 14 püspökből álló főpapi kar szerepének vizsgálata Mátyás politikájában, tekintve, hogy a főpapság egyházi funkciói mellett — elsősorban gazdasági hatalmának köszönhetően — a királyi tanács *prelati*-jaként számottevő politikai befolyással is rendelkezett. A vizsgált időszakban egyrészt az esztergomi érsek primátusának megerősödésére, másrészt politikai háttérbeszorulására, valamint a püspöki kar összetételének a szerző által gondosan adatolt változásaira figyelhetünk fel. Vizsgálódásainak eredményeképpen Kubinyi rávilágít: Mátyás király egyházpolitikája olyan püspöki kar kialakulásához vezetett, amely kevésbé tudta az egyház szabadsága védelmében a kánonjogot alkalmazni, és nem volt meg a hátvéde a hazai világi uralkodóosztályban sem. A tanulmány második felében a szerző arra keresi a választ, vajon az átalakult összetételű főpapi testület jobban megfelelt-e a királyi hatalom elvárásainak. Kutatásainak összegzéseként megállapítja, hogy az uralkodó egyházpolitikája látszólag hihetetlenül eredményes volt: ki tudta használni az egyház anyagi és katonai erejét, tehetséges, művelt klerikusokat vont szolgálatába, és ezáltal az uralkodói hatalom gyakorlásának fontos eszközévé tette a püspöki kart. Látszólag, hiszen az a tény, hogy Mátyás halála után a püspöki kar nagy része nem támogatta fiának utódlását, óhatatlanul felveti a kérdést: vajon előrelátó politika volt-e az olyan önálló személyiségek, mint Vitéz János, Janus Pannonius vagy Váradi Péter eltávolítása, és a Bakócz típusú főpásztorok pályájának egyengetése? A magyar királyi nominációs jog ismeretében teljesen indokolt, hogy a hierarchia vizsgálatának időhatárait az adott uralkodó, jelen esetben Mátyás epochális éveit szabják meg. Remélhetőleg más középkori és későbbi uralkodóink egyházpolitikájának

hasonló metódusú elemzéséből a magyarországi felsőpapságról átfogó kép állhat majd rendelkezésre.

A koraújkorról szóló tanulmányok sorát Gecsényi Lajos írása nyitja meg (*A végvári harcok taktikája — Török lesvetés Győr alatt 1577-ben*, 165–175. p.). Gecsényi munkájában jó példát találunk arra, hogy még egy kisebb (jelen esetben korántsem jelentéktelen és érdektelen) téma kidolgozása is csak a vonatkozó források széles körű feltárásával valósítható meg, még ha azok számos helyen és hosszúságú kutatásokkal lelehetők is csak fel. A szerző a fehérvári bég Takáts Sándor által csak részben ismertetett, a győri katonaságnak mintegy 236 fős veszteséget okozó 1577. augusztus 4-i rajtaütésének hátterét és következményeit vázolja fel az izgalmas és tanulságos részletek szinte percre pontos rekonstruálásának kíséretében. R. Várkonyi Ágnes *Erdély és a vesztfáliai béke* című tanulmányában (187–198. p.) széles körű nemzetközi és hazai szakirodalomra — forrásokra és feldolgozásokra — támaszkodva vizsgálja, vajon minek köszönhető, hogy a török protektorátus alatt lévő Erdélyt belefoglalták az universalis békébe, az akkori európai közösségbe? A szerző elégtelennek tartva az eddigi, olykor még frappánsnak is tűnő megállapításokat (katonai séta), a korabeli békekötési elvek, technikák és az erdélyi fejedelemség céljainak felvázolásával magyarázza Rákóczi kezdetektől fogva béketárgyalásokkal kísért, ellentmondásokkal teli részvételét a harmincéves háborúban. R. Várkonyi Ágnes a fejedelem kapcsolatrendszerének, információs bázisának feltérképezése alapján nagy valószínűséget tulajdonít annak, hogy a fejedelem világosan megfogalmazott célok és megfelelő tájékozottság alapján kezdte meg a vesztfáliai béketárgyalásoknak nevezett hosszú folyamat keretében a Habsburg-erdélyi béketárgyalásokat. A dolgozat elején felvetett kérdésre a választ a münster-osnabrücker trakta két kulcsproblémája, a vallásiügy és a török adja meg, hiszen az erdélyi-Habsburg béke ezek kezelésére szolgáltatott mintát. Rákóczi György körülmekintő politizálása így vezethetett Közép-Európának a keleti térségben található államai közül egyedül Erdély nemzetközi elismeréséhez. Az emlékkönyvben kronologikus rendbe szedett tanulmányok sorában ezután Horn Ildikó munkáját olvashatjuk, *Sebesi Ferenc — egy erdélyi diplomata* címmel. (199–205. p.) Horn Ildikó Sebesi 1652–1659 közötti követjárásait tárja fel a diplomatának az Akadémia kéziratárában található naplója és gondosan összegyűjtött irodalom segítségével. Mivel Sebesi előéletéről, portai, budai, lengyelországi követségeiről megbízható és adatgazdag képet kapunk, csak sajnálhatjuk, hogy a visszavonulása utáni időről, valamint helyéről az erdélyi diplomaták sorában semmit sem tudhatunk meg.

A kötet 227–237. oldalain Kállay István adja közre Székesfehérvár XVIII–XIX. századi múltját érintő újabb kutatási eredményeit (*Nemesek Székesfehérvár szabad*

királyi városában). Soós István *Kísérlet a magyarországi cigánykérdés megoldására* című tanulmányában (237–245. p.) az 1792/93. évi országgyűlési politikai-közigazgatási bizottság cigányügyi munkálatait vizsgálja, majd Fáy Pál tornai alispánnak a bizottság elé terjesztett javaslatait az 1825–27. évi diéta hasonló tárgyú törvénytervezetével veti össze. Az emlékkönyvet Szögi László újabb egyetemtörténeti kutatásainak összefoglalása (*A magyarországi zsidóság külföldi egyetemjárása és a felsőfokú kereskedelmi képzés fejlődése a 19. század első felében*, 247–258. p.) és az ünnepeelt Gerics József 1956–1993 között keletkezett műveinek Kulcsár Erzsébet és Thoroczkay Gábor által összeállított teljes bibliográfiája zárja (259–266. p.).

A figyelmes olvasó az oldalszámok hiátusaiból bizonyára felfigyelt arra, hogy eddig elvégzett számvetésünk még a recenzió szűkreszabott műfajában sem mondható teljesnek. Ennek oka, hogy szakítva az eddig általunk követett időrendi beosztással, a forrásközleményeket, illetve a forrásközlést is tartalmazó kisebb cikkeket egy csokorba, beszámolónk végére gyűjtöttük.

Ismét kronologikusan haladva így először Hiller Istvánnak a Habsburg–török diplomácia történetének feltárásához végzett előmunkálataiból olvashatunk egy saját meghatározás szerint útközbeni híradást (*Javaslat a Habsburg–török diplomácia reformjára, 1637*, 177–186. p.). A szerző Johann Rudolf Schmid konstantinápolyi rezidens és Michel d’Asquier haditanácsi tolmács — a Haus-, Hof- und Staatsarchivban fellelhető — felségfelterjesztésének közlése után röviden vázolja a Habsburgok zsitvatoroki békét követő keleti politikáját, a két diplomata pályáját. Ezt követi a forrás értelmezése és néhány majdan megválaszolandó probléma felvetése. Hiller a felterjesztés tíz pontjából nyolcnak az ismertetésére tér ki. Talán néhány gondolatot megérdemelt volna az irat hetedik fejezete is, ahol a beadvány készítői a nyugati követségek lelki szükségleteit ellátó, a törökök által bezárattott konstantinápolyi Szent Szűz templom (Chiesa della Madonna) visszaszerzésének fontosságát, módját és ennek előnyeit taglalják részletekbe menően. Oborni Teréz Béli Pálnak Szilágyi Sándor által csak részben közreadott ítéletlevelét közli teljes egészében rövid előszó kíséretében. (*Béli Pál ítéletlevele, 207–214 p.*) A 215–219. oldalakon található Borsodi Csaba közleménye: *Adalékok a herceg Esterházy hitbizomány süttöri uradalmának történetéhez (Az uradalom megszerzése, zálogba adása és első összeírása 1693-ban)*. A forrásközlő az Esterházyak süttöri uradalmának koraujkori történetéhez szolgáltat újabb adalékokat a család levéltárában található két forrás segítségével. Az egyik irat az 1680. március 30-án Esterházy Pál és Orsolya, valamint Széchenyi György kalocsai érsek között létrejött zálogügylet szövege, a másik a részjóság 1693. február 17-i részletes összeírása. A munkát a zálogszerződés kissé lerövidített magyar nyelvű korabeli fordításának

közlése zárja. Beszámolónk végére érve Kalmár János cikkét kell még megemlítenünk („*Tu felix Austria nube!*” *Forrásközlés III. Károly későbbi magyar király házasságkötése előzményeihez*, 221–225. p.). A szerző Habsburg Károly főherceg házassági tapogatózásainak felvázolása után két idevonatkozó, 1706-ból fennmaradt, menyasszonykresés végett adott instrukciót közöl a Haus-, Hof- und Staatsarchiv családi aktáiból.

Összegzésként elmondhatjuk: az emlékkönyv kivitele, a színvonalas vagy érdeklődésre számot tartó tanulmányok sora nemcsak a szerkesztő Draskóczy István és a 28 szerző munkáját dicséri, hanem a 60. életévét betöltött Gerics József professzor, számos tudományos társaság tagja előtt is méltóképpen tiszteleg.

Thoroczkay Gábor–Tusor Péter